

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՓԼԽԱԽՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՈՒԹԻՒՆՔ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

(Դ.-Ժ. ԴԱՐ)

Սոյն գրութեան նպատակն է ամփոփ դիտելով ներկայացնել Մեծ Հայքի այն եպիսկոպոսութիւնները, որոնց աթոռակայնները կարեւոր պատմական դեր կատարած են մեր ազգային եկեղեցական կեանքին մէջ:

Դասաւորութիւնը կատարուած է Համաձայն նաշանդներու, գաւառներու կամ տոմարերու: Առաւելապէս կեդրոնական նաշանդներու — Տուրուբերան, Վասպուրական, Այրարատ — եպիսկոպոսներն են որ կաթողիկոսին շուրջը հաւաքուած կը վարեն եկեղեցական գործերը, կը գումարեն ժողովներ, կը կատարեն հայրապետական ընտրութիւն, եւլին:

Վերոյիշեալ երեք մեծ նաշանդներէն ետք կարեւոր դեր ունին ուրիշ երեք նաշանդներ ալ — Մոկչ, Սիւնիք, Տայք — որոնց նաշանդային եպիսկոպոսները յաճախ կ'երեւին Հայրապետին մօտ եւ կը մասնակցին եկեղեցւոյ գործերուն յանձնաժողովին:

Առնցիմէ դուրս երկու տասնեակ եպիսկոպոսութիւններ ալ յիշուած են ասոնն ասոն, մէկ կամ երկու ներկայացուցիչներով, որոնք չեն մտած այս գրութեան ծրագրին մէջ:

Հայ եպիսկոպոսութեանց աւագութեան կարգը ցոյցնող երեք դաշնամակներ հասած են մեղի, կազմուած իրարմէ ոչ շատ հեռու մասնակներու մէջ. ասոնք են,

Ա. — Սամուէլ Կամբլձորեցիի կազմածը, որ պահուած է Մխիթար Այրիմանցիի մօտ, եւ կը պարունակէ 38 աթոռներ. — Յովսէփեանց, Մխ. Այրիմանցի, 1931, էջ 20:

Բ. — Ուխտանէս պատմիչի կազմածը, որ կը պարունակէ 30 աթոռներ. — Ուխտանէս, Վաղարշապատ, 1871, էջ 100:

Գ. — Մշոյ Ս. Աղբերիկ Վանքի Կոնդակին

հեղինակին կազմածը, որ կը պարունակէ 31 աթոռներ. — Յովսէփեան, Յիշտ. Առադրաց, էջ 187:

Նախ կ'առնենք Տուրուբերան նաշանդը, որուն 16 գաւառներէն 7 կամ 8 հատին եպիսկոպոսները ուրծօն եւ կարեւոր դեր կը կատարեն Դ-Ժ դարերուն մեր եկեղեցւոյ կեանքին մէջ: Իւրաքանչիւր գաւառի եպիսկոպոսական աթոռին կարգը կը նշանակենք համաձայն վերոյիշեալ դաշնամակներուն եւ շանթի եպիսկոպոսները կը ներկայացնենք յաջորդաբար ժամանակագրական կարգով.

Ա. — Տարօնոյ (Մամիկոնենից) եպիսկոպոսներ. — Սամուէլ Դ, Ուխտանէս ԺԲ, Կոնդակ ԺԱ:

1. — Սահակ Եպո. Տարօնոյ, մանակցած է Արտաշատի Ժողովին (449). — Եղիշէ, Վենետիկ, 1859, էջ 22: Փարպեցի, Վենետիկ, 1933, էջ 134:

2. — Աբրահամ Եպո. Մամիկոնէից (455? -485?), կը համարուի աշակերտ Ս. Սահակի (Թ. Արծուռի, Պետերբուրգ, 1887, էջ 83): Թուղթ մը գրած է Աղուանից Վաչագան արքային զաւակ նշնեցելոց» (Մ. Կաղանկատուազի, Մոսկվա, 1860, էջ 64-5):

3. — Մերչայուհ Եպո. Տարօնոյ եւ Մամիկոնենից (506-554), իր կէսդարեան պաշտօնավարութեան շրջանին դործակցած է մասնաւորաբար Բարդէս եւ Ներսէս Բ. կաթողիկոսներուն. — Դրեք Թղթոց, էջ 41-76:

4. — Աբրահամ Եպո. Տարօնոյ եւ Մամիկոնենից, գործակցած է Յովհաննէս Բ. կաթողիկոսին (557-574), անոր պաշտօնավարութեան սկզբնական շրջանին յատկապէս. — Թղթոց, էջ 78-81:

5. — Կոմիտաս Եպո. Տարօնոյ եւ Մամիկոնենից (607-614). Նախ գործակից Աբրահ-

Համ կաթողիկոսին և ապա յաջորդ (615-628) :

6.— Եպիփան եպո. Տարօնոյ, վանահայր Գլխայ Վանուց. ընկերացած է Եղբ կաթողիկոսին երբ ան կ'երթար Կարին Հերակ, կայսեր մօտ (շ. 633).— Աղբապատում, էջ 690 :

7.— Յովհաննէս եպո. Մամիկոնեան, Վանահայր Գլխայ Վանուց և պոստմի (շ. 642) :

8.— Սահակ եպո. Մամիկոնեանց, մասնակցած է Յովհան Օսնեցիի զումարած Մանակկերտի Ժողովին (726).— Գ. Թղթոց, էջ 233 :

9.— Վահան եպո. Տարօնոյ, որ Վասիկ կայսրին կ'որէ թէ՛ ինքը Արշակունի է, որ լուրհետեւ մայրը հայ էր : Եւ կայսրը պատգամաւոր մը կը զրկէ Աշոտ Բագրատունիին թագ խնդրելու անկէ (876).— Վարդան, Վենետիկ, էջ 85 :

10.— Գրիգոր եպո. Մամիկոնեանց, փախճանած է 973 թուին.— Յիշա. Չեռազրաց, էջ 127 :

1.— Արշամունեաց եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ Թ, Ուխտանէս Ե, Կոնդակ ԺԵ :

1.— Տաճատ եպո. Արշամունեաց, գործակից Ներսէս Բ. կաթողիկոսի (554).— Գ. Թղթոց, էջ 73 :

2.— Վաղոտ եպո. Արշամունեաց : Գործակից Ներսէս Բ. կաթողիկոսի (554).— Գ. Թղթոց, էջ 73 :

3.— Գրիգոր եպո. Արշամունեաց, մասնակցած է Դուինի Ժողովին, 645 թուին.— Աղբապ. էջ 712 :

4.— Թէոդորոս եպո. Արշամունեաց, մասնակցած է Մանակկերտի Ժողովին.— Աղբապ. էջ 839 :

Գ.— Մարգարէոյ եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ Թ, Ուխտանէս Դ :

1.— Եւդաղ եպո. Մարգարէոյ, մասնակցած է Արտաշատի Ժողովին.— Եղիշէ, էջ 22 :

2.— Ներսէս եպո. Մարգարէոյ, մասնակցած է Դուինի Ժողովին, Ներսէս Բ. կաթողիկոսի օրով (554) : Գործակցած է Յովհաննէս Բ. կաթողիկոսին (557).— Գ. Թղթոց, էջ 73, 78 : Աղբապ. էջ 549, 559 :

3.— Յովհաննէս եպո. Մարգարէոյ, մասնակցած է Դուինի Ժողովին, զումարած Ներսէս Գ. կաթողիկոսի օրով (645).— Աղբապ. էջ 712 :

4.— Սողոմոն եպո. Մարգարէոյ, մասնակցած է Մանակկերտի Ժողովին.— Աղբապ. էջ 839 :

Դ.— Հարթայ եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ Լ, Ուխտանէս Լ, Կոնդակ Լ :

1.— Տեառնուոր եպո. Հարթայ, մասնակցած է Դուինի Ժողովին (506).— Գրիգ Թղթոց, էջ 41 :

2.— Պարզեւ եպո. Հարթայ, գործակից Ներսէս Բ. կաթողիկոսին.— Գ. Թղթոց, էջ 73 :

3.— Ներսէս եպո. Հարթայ, մասնակցած է Ներսէս Գ.ի օրով զումարած Դուինի Ժողովին.— Աղբապ. էջ 712 :

4.— Ալփիոս եպո. Հարթայ, մասնակցած է Մանակկերտի Ժողովին.— Գ. Թղթոց, էջ 223 :

5.— Սահակ եպո. Հարթայ, ներկայ եղած է Պարտաւի Ժողովին (768).— Հանդ. Ամսօրեայ, 1905, էջ 367 :

Ե.— Բզնունեաց եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ Ը, Կոնդակ ԺԳ :

1.— Սուրմակ եպո. Բզնունեաց, մասնակցած է Արտաշատի Ժողովին.— Եղիշէ, էջ 22 : Փարպեցի, էջ 134 :

2.— Աբահամ եպո. Բզնունեաց, խոստովանող, ձեռնադրուած է ը. 465ին.— Փարպեցի, էջ 343 :

3.— Սամուէլ եպո. Բզնունեաց, գործակից Բարդէն կաթողիկոսի.— Գ. Թղթոց, էջ 41 :

4.— Յովհաննէս եպո. Բզնունեաց, մասնակցած է Դուինի Ժողովին, Ներսէս Գ. Իշխանգի կաթողիկոսի օրով.— Աղբապ. էջ 712 :

5.— Եղիս եպո. Բզնունեաց, որ ապա եղաւ կաթողիկոս (703).— Ասողիկ, Պետերբուրգ, էջ 102 :

6.— Թէոդորոս եպո. Բզնունեաց, մասնակցած է Մանակկերտի Ժողովին.— Գ. Թղթոց, էջ 223 :

2.— Գնունեաց եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ Ի, Ուխտանէս ԺԸ, Կոնդակ ԺԸ :

1.— Պօղոս եպս. Գնունեաց, գործակցած է Բարսիլէ կաթողիկոսին.— Գ. Թղթոց, էջ 42:

2.— Թէոդորոս եպս. Գնունեաց, մասնակցած է Դուրիի ժողովին, Ներսէս Գ. կաթողիկոսի ժամանակ.— Յուզակ Զեռ. Երուսաղէմի, Բ. Հատոր, էջ 77: Շողակաթ, Վաղարշապատ, էջ 174:— Ուրիշ ձեռագրի մը մէջ Գնունեաց այս եպիսկոպոսին անունը կարդացուել է Թադէոս.— Ազգպ.— էջ 712:

3.— Յովհաննէս եպս. Գնունեաց, մասնակցած է Մանգղկերտի ժողովին.— Ազգպ.— էջ 839:

է.— Ապտուռնեաց եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ ԺԶ, Ուխտանէս ԺԶ, Կոնդակ Թ:

1.— Երեմիա եպս. Ազանունեաց, մասնակցած է Արտաշատի ժողովին.— Եղիշէ, էջ 22: Փարպեցի, էջ 134:

2.— Յոհան եպս. Ազանունեաց, գործակցած է Ներսէս Բ. կաթողիկոսին.— Գ. Թղթոց, էջ 73:

3.— Քրիստափոր եպս. Ազանունեաց, մին է Աբրահամ կաթողիկոսին ուղղուած միաբանական ձեռնարկը ստորագրողներէն (607) եւ հետագային անոր գործակիցներէն (Գ. Թղթոց, էջ 151, 196: Կաղանկատուացի, Բ. խթ): Աւելի ետքը կարճ շրջան մըն ալ պաշտօնավարած է իբրեւ կաթողիկոս (628-630).— Ազգպ.— էջ 877:

4.— Երեմիա եպս. Ազանունեաց, մաս-

նակցած է Մանգղկերտի ժողովին.— Ազգպ.— էջ 839:

Ը.— Խոռխոռունեաց եպիսկոպոսներ.— Սամուէլ ԺԲ, Ուխտանէս ԺԴ, Կոնդակ ԺԴ:

1.— Աղան եպս. Խոռխոռունեաց, գործակցած է Բարսիլէ կաթողիկոսին.— Գ. Թղթոց, էջ 41:

2.— Մաշտոց եպս. Խոռխոռունեաց, գործակցած է Ներսէս Բ. եւ Յովհաննէս Գարեղանի կաթողիկոսներուն, 2, դարու կիսուն.— Գ. Թղթոց, էջ 70, 73, 81:

3.— Մովսէս եպս. Խոռխոռունեաց, մին է Աբրահամ կաթողիկոսին ուղղուած ձեռնարկը ստորագրողներէն (607) եւ անոր հետագայ գործակիցներէն.— Գ. Թղթոց, էջ 151, 196: Կաղանկատուացի, Բ. խթ:

4.— Գրիգոր եպս. Խոռխոռունեաց, մասնակցած է Դուրիի ժողովին, Ներսէս Գ. կաթողիկոսի օրով.— Ազգպ.— էջ 712:

5.— Սիմէոն եպս. Խոռխոռունեաց, գործակից Եղիա կաթողիկոսի, Ը, դարու ըսկիզբը.— Կաղանկատուացի, Գ. ը:

6.— Նարկիսոս եպս. Խոռխոռունեաց, մասնակցած է Մանգղկերտի ժողովին.— Ազգպ.— էջ 839:

7.— Դաւիթ եպս. Խոռխոռունեաց, յիշուած է 958 թուին, Անանիա Մոկացի կաթողիկոսի օրով.— Արաբատ, 1897, էջ 142:

Հոս կը վերջանան Տուրուբերան նահանգին պատկանող եպիսկոպոսութիւնները:

(Շար. 1)

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՒՎԱԿԱՆ